

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧИМА ЯКІСТЬ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Юлія РУДЕНКО (Кіровоград)

Період сьогодення ставить перед суспільством, яке опинилося у важкому соціально-економічному становищі та духовній кризі, безліч складних задач. Тому виникає потреба в соціальній педагогіці як діяльності, яка має бути спрямована на соціальний захист населення, соціально-педагогічну допомогу окремій людині чи соціальній групі, які опинилися у складній життєвій ситуації. В той же час соціальна педагогіка має створювати і підтримувати певне соціальне середовище для соціалізації особистості, виявляти тенденції й проблеми її соціального становлення.

Соціальна педагогіка має три парадигми розвитку: наукову, освітню і практичну. Як наука вона забезпечує зміст педагогічного знання, вироблення методологічних, теоретичних, технологічних і науково-методичних основ соціальної педагогіки. Як освітня галузь соціальна педагогіка формує систему соціально-педагогічного знання, яке необхідне для професійної діяльності соціальних педагогів та соціальних працівників. А як сфера практичної діяльності спрямована на людину в різних ситуаціях її взаємодії із соціумом і допомогу їй у вирішенні конкретних проблем. Така робота здійснюється у вигляді соціально-педагогічної підтримки, соціального супроводу, безпосередньої роботи з різними цільовими групами: дітьми-сиротами, безпритульними, хворими, жертвами різних видів насильства тощо. Її особливість полягає у тривалості й

комплексності, а не фрагментарності. Тому діяльність носить багатоплановий та різновекторний характер і передбачає не лише спеціальні знання, а й поліпрофесійну ерудицію [7, с. 424-426].

Тому цілями соціальної педагогіки як професійної діяльності стали:

- створення умов, за яких кожна людина може в максимальній мірі виявити свої можливості й отримати все, що вона повинна отримати за законом;
- збільшення рівня самостійності клієнтів, що звернулися до соціального педагога, їхньої здатності контролювати своє життя і більш ефективно розв'язувати проблеми, що з'являються;
- адаптація та реадaptaція людей у суспільстві;
- створення умов, при яких людина, незважаючи на фізичне каліцтво або за умови життєвої кризи, може жити, зберігаючи почуття власної гідності, поваги до себе з боку оточення;
- досягнення соціальним педагогом такого результату роботи, коли необхідність у його допомозі відпадає [6, с. 45-46].

Це, в свою чергу, вимагає професіоналізму від соціального педагога, оскільки ця діяльність відноситься до типу «людина-людина». Від рішень фахівців часто залежать долі клієнтів, їхніх родин, а їхня діяльність частково побудована на судженнях оточуючих.

Проблемою підготовки соціальних педагогів в нашій країні займаються О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола, А.Й. Капська, О.Г. Карпенко, І.М. Богданова, Т.Ф. Алексеєнко, І.Д. Зверева тощо, які здійснюють теоретичні й технологічні розробки у сфері підготовки майбутніх спеціалістів.

Так, у словнику-довіднику «Соціальна педагогіка», за редакцією Т.Ф. Алексеєнко, зазначено, що соціальний педагог – це спеціаліст відповідної кваліфікації, зайнятий у сфері соціально-педагогічної діяльності і соціального виховання. Специфіка професійної діяльності фахівця у тому, що вона здійснюється як в умовах загальноосвітнього навчального закладу, так і у відкритому соціумі, «на вулиці», у сфері найближчого оточення особистості. Призначення соціального педагога полягає в сприянні активізації виховних сил суспільства; наданні педагогічно спрямованої допомоги і підтримки процесу соціалізації особистості у її найближчому середовищі; посередництві між особистістю і соціальними інститутами у вирішенні її актуальних проблем, пов'язаних з соціальною адаптацією, інтеграцією, ресоціалізацією, соціальною реабілітацією, самореалізацією; організації різних видів соціально-ціннісної діяльності дітей і молоді тощо [7, с. 437-438].

Придатність спеціаліста до виконання таких обов'язків визначається рівнем сформованості в нього когнітивного і операційного компонентів готовності до соціально-педагогічної роботи.

Когнітивний компонент передбачає оволодіння необхідними знаннями, які на практиці допомагають виконувати соціальному педагогові діяльність на високому рівні. Ці знання, поєднуючись з уміннями фахівця, становлять операційний компонент [1, с. 195].

В той же час соціально-педагогічна робота належить до таких видів професійної діяльності, у яких не лише знання і вміння, але й особистісні якості спеціаліста впливають на її результативність.

І.М. Богданова розподіляє якості соціального педагога за такими характеристиками:

- психологічні характеристики: емоційна врівноваженість, низька тривожність, стійкість до стресів, творче мислення, добра зорова та слухова пам'ять, послідовність у діях, наполегливість, витримка, уважність, спостережливість;

- морально-етичні якості: чесність, доброта, альтруїзм, терпимість, справедливність, тактовність, емпатійність, конфіденційність, скромність, відповідальність, відвертість, уважність;

- психоаналітичні якості: адекватна самооцінка, самоконтроль, самокритичність,

прагнення до самовдосконалення, самодисциплінованість, самоаналіз.

- педагогічні якості: комунікабельність, зовнішня привабливість, красномовство, перцептивність та оптимізм [1, с. 197].

Професійно значуща якість соціального педагога, яка сприяє розв'язанню професійних завдань, на нашу думку, є відповідальність.

Для того щоб з'ясувати та краще зрозуміти поняття «відповідальність соціального педагога» необхідно перш за все визначити саме поняття «відповідальність». Його розглядають багато суспільних наук. Зокрема у філософському тематичному словнику поняття «відповідальність» розглядається «як результат людського вчинку, котрий стосується самого суб'єкта. Почуття вини – джерело і причина відповідальності, і лише людина, яка здатна взяти її на себе, може бути вільною» [8, с. 382].

Соціологи тлумачать відповідальність як усвідомлення індивідом, соціальною групою, народом свого обов'язку перед суспільством, людством; ставлення з огляду цього обов'язку до своїх вчинків, діяльності та узгодження їх із завданнями, яке ставить перед людиною суспільство.

З погляду психологів відповідальність означає властивість особистості, що постає як результат інтеграції всіх психічних функцій особистості: суб'єктивного сприйняття навколишнього світу, оцінки власних чуттєвих ресурсів, емоційного ставлення до обов'язку, волі. Так у словнику-довіднику з психології вказано три значення категорії відповідальності: 1) прийнятий обов'язок; 2) готовність особистості брати на себе зобов'язання та виконувати їх; 3) здатність усвідомлювати свої почуття, потреби та реалізовувати їх, розуміти цінності й відстоювати їх [4, с. 83].

Взагалі проблема відповідальності була предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних науковців: К.А. Абульханова-Славська, М.Й. Боришевський, Г.С. Костюк, К.К. Муздибаєв, С.Л. Рубінштейн, М.В. Савчин, А.Маслоу, Н. О. Мінкіна, К. Роджерс та ін.

Так, на думку вітчизняного психолога К.К. Муздибаєва [3], відповідальність завжди пов'язана з особистістю, групою, колективом. Автор виділяє такі ознаки відповідальності: точність, пунктуальність, вірність особистості виконанню обов'язків, її готовність відповідати за наслідки своїх дій. Цю думку продовжує в деякій мірі і М.В. Савчин, вказуючи, що зміст відповідальності включає конкретні обов'язки, завдання, доручення, дотримання норм, наслідування морального ідеалу тощо. Він виділяє чотири сфери прояву відповідальної поведінки особистості: система «Я – інші»; життєвиявлення та самоствердження «Я»; інші

особи і групи; функціонування, становлення та саморозвиток «Я» [5].

Характеризуючи суб'єкт відповідальних дій Н.О. Мінкіна виділяє три види відповідальності:

- пізнавальна відповідальність (правильний вибір варіанту діяльності, усвідомлення своїх обов'язків, відповідальність за рівень своїх знань, які необхідно застосовувати у певній ситуації, необхідність у самовдосконаленні);

- воляова відповідальність (здатність ставити реальні цілі, передбачати результати своїх дій, взяти на себе відповідальність за використані засоби та саме виконання рішень);

- практична відповідальність (діяльність та поведінка особистості, згідно з нормами моралі) [2].

На сучасному етапі також виділяють і такі види відповідальності, як: соціальна, професійна, політична, правова, екологічна, економічна, етична та моральна відповідальність. Кожний з перерахованих видів відповідальності має свою роль у становленні соціального педагога як професіонала. Так, соціальна відповідальність передбачає виконання особистістю вимог, що їй висуває суспільство. Вона виступає ніби регулятором поведінки людей: з одного боку, як реакція індивіда на вимоги суспільства, а з іншого – як реакція суспільства на поведінку людини. Бути відповідальним для соціального педагога в даному аспекті – це дотримання загальноприйнятих у даному суспільстві соціальних норм, виконання своїх обов'язків та готовність відповідати за свої вчинки. Від спеціаліста вимагають використання всіх його професійних знань і навиків, таланту і душевних якостей, дотримання настанов прийнятої державою соціальної політики.

Професійна та етична відповідальність пов'язана з професійними обов'язками соціального педагога, а саме осмисленням особистістю своїх професійних обов'язків і добровільним наслідуванням, а також визначенням міри провини особистості за їх невиконання. Зважаючи на той факт, що Україна ратифікувала Європейську Конвенцію про права людини, в якій утверджується віра в основні права людини на гідність і цінність людської особистості, соціальні педагоги і працівники дотримуються вимог Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників (1994 р.). Професійно-етичний кодекс соціальних працівників України дозволяє здійснювати соціальну і соціально-педагогічну роботу з різними особами, групами і спільнотами на їхнє благо. Кодекс базується на міжнародних етичних принципах соціальної роботи і пропонує моральні норми і моральні правила поведінки

соціального працівника, який при цьому має відповідні професійно-особистісні якості, що у своїй сукупності представляють етичний стандарт соціального працівника.

Правова відповідальність – це обов'язок, що виконується внаслідок державного примусу чи суспільного впливу. Соціальний педагог школи входить до психологічної служби (разом із психологом) навчально-виховного закладу і безпосередньо підпорядковується адміністративно – керівникові закладу, методично – Міському центру практичної психології і соціальної роботи. В своїй роботі спеціаліст керується Положенням про психологічну службу системи освіти України (наказ Міністерства освіти України за № 127 від 03.05.99 року).

Економічна відповідальність пов'язана з функціонуванням будь-якої організації, в якій працює соціальний педагог, та здійснюється, в разі необхідності, за допомогою санкцій майнових витрат.

Моральна відповідальність базується на необхідності діяти відповідно до норм моралі суспільства. У суспільстві існують певні очікування від соціального педагога щодо його дій. Такі «запити» характерні навіть для його власної совісті і він повинен дати на них відповідь. Учасники відносин відповідальності мають бути взаємно соціально активними, спрямованими на утвердження інтересів, цінностей і норм суспільства, діяти позитивно. Соціальний педагог є відповідальним настільки, наскільки він вільний і здатний впливати на розвиток суспільства, навколишнє соціально-педагогічне середовище та клієнтів. Те, що знаходиться поза сферою свободи, не може бути предметом відповідальності.

Виходячи з вищезазначеного, можна дійти висновку, що відповідальність соціального педагога – це одна з визначальних ознак соціальної роботи, інтегративна якість особистості спеціаліста, яка характеризується вільно вибраним, критично осмисленим з позиції професійного обов'язку прагненням добросовісного, творчого виконання своїх професійних функцій та обов'язків.

Розглядаючи проблему формування відповідальності як професійно значущої якості майбутнього соціального працівника, необхідно проаналізувати модель спеціаліста за такими аспектами: функціональний, особистий та предметний.

Функціональний аспект діяльності соціального педагога можна розкрити, проаналізувавши освітньо-кваліфікаційну характеристику фахівця Галузевого стандарту вищої освіти, через професійні функції

соціального працівника: діагностична, прогностична, соціально-комунікативна, організаційно-управлінська, науково-методична, соціально-технологічна, інформаційно-пропагандистська, правозахисна, превентивно-профілактична, реабілітаційно-корекційна та посередницька. В той же час для реалізації окреслених функцій соціального працівника необхідне володіння спеціалістом відповідними знаннями (когнітивний компонент) та вміннями (операційний компонент).

Особистий аспект реалізується через особистісні якості фахівця, які необхідні для виконання соціально-педагогічної роботи (ми про них згадували на початку нашої статті).

Предметний аспект особистості майбутнього соціального педагога розкривається через професійну спрямованість та готовність до розвитку та саморозвитку фахівця.

Отже в структурі професійної моделі соціального педагога відповідальність виступає однією з основних якостей, яка проявляється в його практичній діяльності в таких аспектах: функціональний – проявляється в різних напрямках діяльності соціального педагога; особистісний – включає в себе відповідальне ставлення до клієнтів, до професійної справи і до себе і предметний – виступає підґрунтям для професійно-особистісного розвитку та є

показником готовності до професійної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богданова І.М. Соціальна педагогіка / І.М. Богданова – К.: Знання, 2008. – 343с.
2. Минкина Н.А. Воспитание ответственностью / Н.А. Минкина. – М.: Высшая школа, 1990. – 144 с.
3. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев; [под ред. В.Е. Семенова]. – Л.: Наука, 1983. – 240 с.
4. Психология личности: Словник-довідник. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
5. Савчин М.В. Мотиваційні джерела осмислення особистістю предмета відповідальності / М.В. Савчин // Сучасна психологія в піннісному вимірі. Матеріали Третіх Костюківських читань. 20-22 грудня, 1994. – Т. 1. – К., 1994. – С.225-226.
6. Соціальна педагогіка: [за ред. Капської А.Й.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468с.
7. Соціальна педагогіка: словник-довідник: [заг. ред. Т.Ф. Аксєєнко]. – Вінниця: Планер – 2009. – 542 с.
8. Философский энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 453 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Руденко Юлія Юріївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження особливостей розвитку особистості.